

III.3. FINANSIJSKI SEKTOR

Za razliku od sektora industrije, finansijski, pretežno bankarski sektor, u najvećem dijelu uspješno je realizirao reforme i u narednom srednjoročju treba da predstavlja jednu od okosnica ekonomskog razvoja zemlje.

1. Ciljevi

1.1. *Osigurati porast domaće privatne štednje*

U situaciji opadanja nivoa međunarodne pomoći, bit će potrebno podići nivo domaće privatne štednje do oko 7 odsto GDP do kraja 2007. godine i osposobiti finansijski sistem za narastajuću finansijsku intermedijaciju.

1.2. *Osigurati povoljniji izvor finansiranja za privatni sektor*

Postojeći nivo kamatnih stopa još uvijek je visok, a ročna struktura u bankama nepovoljna je za dugoročnije kreditiranje privatnog sektora.

1.3. *Osigurati veće kreditiranje privrede u odnosu na domaćinstva*

U posljednje dvije godine prisutan je trend povećanog kreditiranja domaćinstava. Veći obim kreditiranja privrede vodit će dinamiziranju ekonomskog rasta i povećanju zaposlenosti.

1.4. *Povećati likvidnost tržišta kapitala u BiH*

Potrebno je osigurati rast likvidnosti tržišta kapitala i uvođenje novih finansijskih instrumenata.

1.5. *Izgraditi funkcionalno tržište osiguranja u BiH*

Tržište osiguranja u BiH je fragmentirano i reforme u ovoj oblasti imaju za cilj da osiguraju dalji rast ovog sektora. Postoji neujednačenost zakona i propisa na nivou BiH, te slab nadzor osiguravajućim društvima.

2. Bankarski sektor

2.1. *Stanje*

Finansijska intermedijacija u BiH se gotovo u potpunosti obavlja kroz bankarski sistem, koji dominira finansijskim sektorom. U bankarskom sistemu je postignut najvidljiviji napredak posljednjih godina, s uočljivo boljim rezultatima u FBiH nego u RS.

Najvažniji uspjesi su:

- gotovo u potpunosti okončana privatizacija i stvaranje regulatornog okvira;
- smanjen broj banaka, prisutnost stranih banaka, pad kamatnih stopa;
- uspješno završen proces preuzimanja sistema platnog prometa od strane komercijalnih banaka;
- jačanje povjerenja u banke, uspostava sistema osiguranja depozita, porast štednje;
- razvijena supervizija banaka koja se dalje unapređuje.

Rezultat uspješne reforme bankarskog sektora u proteklom periodu reflektuje se na konsolidaciju cijelog sektora, veću kapitalizaciju banaka, obimniji ulazak stranog kapitala, rast bilansnih agregata i povećanje profitabilnosti. Proces konsolidacije i prestrukturiranja se nastavlja, a zakonski okvir i nadzor banaka se kontinuirano unapređuju.

Prema informacijama entitetskih bankarskih agencija iz novembra 2003. zaključno sa 30. 09. 2003. godine u BiH je poslovalo 37 banaka (sa dozvolama za obavljanje bankarskih poslova): u FBiH 27, a u RS 10 banaka. Devet banaka iz FBiH imale su dvanaest organizacionih jedinica u RS, i devet u Brčko Distriktu, a tri banke iz RS imale su pet organizacionih dijelova u FBiH. Privremenu upravu u FBiH imalo je pet banaka, a u RS jedna banka, s tim da u ovom entitetu traje stečajni postupak za četiri banke. U toku su aranžmani koji će dovesti do spajanja HVB Bank i Central profit banke, kao i

Zagrebačke i Univerzal banke, tako da će broj banaka u FBiH do kraja prve polovine 2004. pasti na 26.

U FBiH u većinskom privatnom vlasništvu nalazi se 20 banaka (84 odsto kapitala), a u RS sve banke su u većinskom privatnom vlasništvu (98 odsto kapitala). U većinskom državnom vlasništvu u FBiH nalazi se 7 banaka (16 odsto kapitala), a u RS samo oko 2 odsto kapitala spada u ovu kategoriju. U istom periodu u bankama u FBiH radilo je 5.341 radnika (5 odsto više u odnosu na 2002. godinu), a u RS 2.343 radnika (3 odsto manje u odnosu na 2002. godinu).

Ukupna bilansna suma banaka u FBiH u prvih devet mjeseci 2003. iznosila je 5,4 milijarde KM, što je 17 odsto više u odnosu na 31. 12. 2002. godine.¹ Kod većine banaka sa većinskim privatnim kapitalom u FBiH došlo je do rasta aktive, među kojima je 11 banaka imalo stopu rasta veću od 15 odsto. Najznačajnija promjena u strukturi aktive je povećanje učešća kredita za 2,8 odsto, a učešće novčanih sredstava je smanjeno za 0,8 odsto. Krediti i novčana sredstva čine 91 odsto ukupne bilansne aktive. Od ukupnog rasta bilansne sume 73 odsto rasta se odnosi na pet najvećih banaka. Struktura pasive bilansa banaka ostala je gotovo nepromijenjena u odnosu na kraj 2002. godine, i depozitni potencijal od 75,4 odsto je i dalje dominantan u formiranju finansijskog potencijala banaka.

Ukupna bilansna suma banaka u RS za prvih devet mjeseci 2003. godine iznosila je 1,4 milijarde KM, što je za 22 odsto više u odnosu na 31. 12. 2002. godine. I u RS je došlo do rasta aktive gdje novčana sredstva i krediti čine 86 odsto ukupne bilansne aktive. U istom periodu tri banke u RS imale su učešće u 58 odsto ukupne aktive. Struktura pasive bilansa banaka porasla je za oko 18 odsto, a depozitni potencijal od 72 odsto također je dominantan i u bankama ovog entiteta.²

Na strani pasive u bankama u oba entiteta rast je uglavnom finansiran od povećanih depozita (vladinih i građana) u domaćoj valuti po viđenju, ali i kroz značajno povećanje vanjskog zaduživanja.

Kao što je navedeno, glavninu pasive u komercijalnim bankama čine depoziti koji su u prvih devet mjeseci 2003. u FBiH zabilježili rast od 15 odsto u odnosu na 31. 12. 2002. godine (i to isključivo kod privatnih banaka). Analizirajući po sektorima, najveći rast imali su depoziti bankarskih institucija (57 odsto), ali su smanjeni depoziti privatnih preduzeća za 8 odsto. U sektorskoj strukturi nije došlo do značajnih promjena: dominantni su depoziti građana sa oko 41 odsto. Ostalo su depoziti vladinih institucija (12,8 odsto), javnih preduzeća (12,9 odsto), privatnih preduzeća (15,1 odsto), bankarskih institucija (11,5 odsto). Važno je napomenuti da je u visini od 9 odsto nastavljen rast štednih depozita koji su najvažniji segment finansijskog potencijala banaka uopšte. U 2003. godini nastavljen je trend blagog poboljšanja ročne strukture depozita. Uočena je veća stopa rasta dugoročnih depozita koji u ukupnom iznosu depozita učestvuju sa 27,4 odsto, dok kratkoročni depoziti i dalje dominiraju sa učešćem od 73 odsto ukupnih depozita. Kao i u ostalim segmentima, štednja se koncentriše u nekoliko banaka: 67 odsto ukupne štednje deponovano je u tri najveće banke. Uglavnom zbog povećanja kamatne stope na obavezne rezerve od strane Centralne banke došlo je do značajne promjene valutne strukture depozita: depoziti u stranim valutama smanjeni su sa 70 odsto na 64 odsto, a povećani su u domaćoj valuti sa 30 na 35 odsto.³ Međutim, obzirom da je u međuvremenu Centralna banka smanjila kamatu na obavezne rezerve, možemo očekivati da će banke u BiH povećati obim deponovanih sredstava u inozemstvu, što će promijeniti valutnu strukturu depozita na štetu KM.

U prvih devet mjeseci 2003. godine također se bilježi rast depozita i u RS, i to po većim stopama nego u FBiH. Za razliku od FBiH, gdje dominiraju depoziti građana, u RS približno podjednak udio imaju depoziti vladinih institucija (18 odsto), javnih institucija i državnih preduzeća (6 odsto), privatnih preduzeća (17 odsto), bankarskih institucija (27 odsto) i građanstva (23 odsto). Analizirajući po sektorima, najveći rast depozita (92 odsto) zabilježen je na poziciji "ostali depoziti" i uglavnom se odnosi na strane organizacije, što ukazuje da se povjerenje građana u bankarski sektor RS-a sporije vraća nego u FBiH, ali i na činjenicu da postoji razlika u razvijenosti između dva entiteta. Sljedeći po veličini rasta su depoziti banaka (51 odsto). Posmatrajući ročnu strukturu depozita uočljivo je da, kao i u FBiH, u RS 73 odsto ukupnih depozita čine kratkoročni depoziti, a 27 odsto dugoročni. Kao posljedica narastajućeg povjerenja u domaću valutu, depoziti u KM i u RS su u porastu za 33 odsto i u septembru 2003. su iznosili 52 odsto od ukupnih depozita.

¹ Informacija o bankarskom sistemu Federacije BiH, 30. 09. 2003.

² Informacija o bankarskom sektoru RS, 30. 09. 2003.

³ Informacija o bankarskom sistemu Federacije BiH, 30. 09. 2003.

I u RS i u FBiH visina kamatnih stopa u posljednje četiri godine u stalnom je padu.⁴

U prvih devet mjeseci 2003. u FBiH pozitivan finansijski rezultat od 53,3 miliona KM ostvarilo je 17 banaka, dok je devet banaka imalo gubitak od 15,5 miliona KM, pri čemu je konsolidirani bankarski pozitivan finansijski rezultat iznosio 37,8 miliona KM. Tri privatne banke su ostvarile čak 96 odsto ukupne dobiti, što upućuje na zaključak da je kod većine banaka profitabilnost nezadovoljavajuća. Prihodi od kamata zabilježili su skok od oko 10 odsto u odnosu na 2002. godinu i čine 71 odsto ukupnog prihoda. Ukupni troškovi imaju učešće od 89 odsto od ukupnih prihoda i smanjeni su za 5 odsto u odnosu na 2002.

Profitabilnost banaka u RS je manja nego u FBiH, ali se popravlja, što je signal da su reforme u sektoru bankarstva, koje su kasnile u ovom entitetu, počele davati rezultate. Dvije banke u RS ostvarile su gubitak od 41 milion KM, a osam banaka je ostvarilo pozitivan finansijski rezultat od 9 miliona KM. Za razliku od FBiH, gdje prihodi od kamata čine većinu ukupnih prihoda bankarskog sektora, u RS operativni prihodi bankarskog sektora čine 64 odsto, a prihodi od kamata 36 odsto od ukupnog prihoda što ukazuje na daleko manju kreditnu aktivnost u ovom entitetu.

Uloga banaka sa većinskim stranim kapitalom

Bez obzira na kontradiktorne i često negativne reakcije u javnosti o ulozi banaka sa većinskim stranim kapitalom, postoji puno razloga za vjerovanje da je konkurencija stranih banaka značajno uticala na rast povjerenja u bankarski sektor, te s tim u vezi i na rast štednje, pad kamatnih stopa, visinu bankarskih provizija i kvalitetnije bankarske usluge. Učešće stranog kapitala u ukupnom kapitalu u FBiH povećan je sa 14 u 1996. na 68 procenata u 2002. godini, a u RS zabilježen je rast stranog kapitala od 239 procenata u 2002. godini, tako da banke sa većinskim stranim kapitalom praktično dominiraju na tržištu: ove banke učestvuju sa 80 odsto u ukupnom kreditiranju kompanija u BiH, a oko 80 odsto domaće štednje koncentrirano je u njima, što je odraz povjerenja stanovništva u njihov rad. Često se kao argument protiv ovih banaka koristi činjenica da je veliki iznos prikupljenih depozita u zemlji transferiran na račune izvan zemlje.⁵ Međutim, zaboravlja se da to rade i banke sa većinskim domaćim kapitalom, kao i Centralna banka BiH. Plasiranje kratkoročnih depozita van zemlje redovna je praksa svih komercijalnih banaka u zemljama u tranziciji, kao i svih centralnih banaka iz ovih zemalja. Sa druge strane, na tržištu kapitala u BiH ne postoje adekvatni instrumenti (blagajnički zapisi) koji bi omogućili bankama plasman sredstava unutar zemlje. Centralna banka BiH podigla je kamatu na obavezne rezerve, čime je omogućila bankama plasman sredstava u BiH, što je u 2003. doprinijelo smanjenju sredstva koje su banke deponovale vani. Međutim, kao što je naprijed navedeno, Centralna banka BiH je smanjila ovu kamatnu stopu i zbog toga se ponovo može očekivati povećanje iznosa deponovanih sredstava vani. Suštinske razloge za ovo treba tražiti u činjenici da se radi o kratkoročnim depozitima koji u svakom slučaju nisu podesni za kreditiranje privrede. Drugi razlog je da je većina preduzeća u BiH još uvijek dominantno u državnom vlasništvu, te da u skladu sa tim, ne postoji dovoljan broj kreditno sposobnih klijenata. Konačno, važan razlog je i visina rizika za plasman sredstava u BiH koja je još uvijek iznad prosjeka zemalja u tranziciji i tiče se sporog rješavanja privrednih sporova i neadekvatne zaštite povjerilaca.

Udruženje banaka na nivou BiH još uvijek nije formirano, iako postoje zakonski uvjeti za njegovu uspostavu. Postojeća entitetska udruženja banaka nisu pokazala veliku aktivnost. U toku su pripreme za formiranje bankarskog udruženja na nivou BiH. Nepostojanje jakih udruženja onemogućava banke da efikasnije utiču na unapređenje poslovne klime za njihovu djelatnost.

2.2. Prioritetne aktivnosti i mjere

2.2.1 Jačati stabilnost bankarskog sektora: unaprijediti upravljanje rizikom i poboljšati adekvatnost kapitala

• Unaprijediti upravljanje rizikom

Za razliku od ostalih tranzicijskih zemalja, većina kreditnog rizika domaćih banaka se odnosi na dugoročne kredite (duže od 12 mjeseci), tj. 67 odsto od ukupnih kredita u 2002. godini. Ovi dugoročni krediti djelimično su pokriveni dugoročnim depozitima, koji prema agencijama za bankarstvo dostižu 45 odsto iznosa dugoročnih kredita. Prema propisima o likvidnosti entitetskih agencija za bankarstvo, banke su dužne depozitima u cijelosti pokriti kredite do 90 dana. Međutim, u praksi je prisutna ročna neusklađenost depozita i kredita. Prema nalazima IMF⁶, većina banaka ne poštuje ove propise, bez obzira što su za njihovo nepoštivanje predviđene kazne. Nepoštivanje propisa upućuje na zaključak da su kazne neprimjereno stroge, tako da je potrebno preispitati ove propise i ojačati mehanizam njihovog provođenja.

⁴ Informacija o bankarskom sektoru RS, 30. 09. 2003.

⁵ U 2003. g. iznos koje banke u FBiH drže deponovane iznosio je oko 1,1 milijardu KM.

⁶ "Izveštaj po četvrtom pregledu Stand-by aranžmana", IMF, novembar 2003.

Postojeći nesrazmjer između ročnih struktura depozita i kredita ugrožava likvidnost banaka. Da bi ga preduprijedile, banke drže daleko više aktive, kako bi osigurale likvidnost, što povećava troškove njihovog poslovanja. Nepoštivanje pravila o likvidnosti ozbiljan je problem i u odsustvu mehanizma «banke posljednjeg utočišta», jer povećava tzv. sistemski rizik i može oslabiti povjerenje u bankarski sektor. Ovo je daleko veći problem za banke sa većinskim domaćim kapitalom, nego za banke sa većinskim stranim kapitalom za koje, u slučaju krize likvidnosti, mogu intervenirati njihove centrale van zemlje. Iz konsolidovanog bilansa komercijalnih banaka⁷ može se uočiti značajan rast strane pasive u protekloj godini, što proizilazi iz uvećanog zaduživanja domaćih banaka u inostranstvu. Na taj način glavnina kreditne ekspanzije pokrivena je uvećanim vanjskim zaduživanjem, a mnogo manje rastom domaćih depozita. U skladu sa ovim potrebno je da banke, u suradnji sa entitetskim agencijama za bankarstvo, pripreme i realizuju planove kojima će prilagoditi svoju deviznu izloženost i omjere likvidnosti. Pored ovoga neophodno je pooštriti kazne za kršenje pravila o likvidnosti, te uskladiti pravila za klasifikaciju aktive i rezervi za pokrivanje gubitaka sa međunarodnim standardima.

S druge strane, analize ukazuju da banke i u FBiH i RS nisu adekvatno podesile visinu rezervi za mogući slučaj loših plasmana, te da se u ovom dijelu praksa banaka kosi sa propisima bankarskih agencija u oba entiteta. Ove informacije ukazuju na mogućnost izbijanja krize likvidnosti, koja bi, kao što je rečeno, uglavnom ugrozila banke sa većinskim domaćim kapitalom. Izbijanje krize likvidnosti bilo koje banke u BiH imalo bi višestruko negativne posljedice za povratak povjerenja u domaći bankarski sektor, što je jedan od bitnih preduvjeta za ostvarenje makroekonomskih ciljeva iz PRSP-a, koji se odnosi na porast privatne štednje za sedam puta do 2007. godine.

Tako npr. opći kreditni rizik i potencijalni kreditni gubici u bankarskom sektoru u FBiH u prošloj su godini povećani za oko 4 odsto, odnosno za 3,8 odsto ukupne aktive sa vanbilansom, što je neznatnih 0,4 odsto niže u odnosu na 2002. Generalno gledajući, može se smatrati da je upravljanje rizikom u bankama još u razvojnoj fazi. Banke imaju vrlo malo iskustva, kako u vezi sa kreditnim i tržišnim rizicima, tako i generalnim sistemima i procedurama. Kapaciteti unutar banaka za upravljanje rizicima moraju biti osnaženi, a isto tako i unutar agencija za superviziju, jer banke preuzimaju sve veće rizike, a sistem postaje sve kompleksniji. Ovo se posebno odnosi na izloženost deviznim rizicima i kapitalu. U 2002. godini više banaka nije postupilo u skladu sa propisima izloženosti deviznim rizicima i kapitalu. Stoga je potrebno da ove banke, zajedno sa entitetskim agencijama za bankarstvo, pripreme akcione planove, koji će osigurati provođenje propisa izloženosti deviznim rizicima i kapitalu u što kraćem roku.

S obzirom na ročnu neusklađenost depozita i kredita, nepoštivanje pravila likvidnosti i nedovoljne kapacitete banaka u upravljanju rizicima, Centralna banka BiH može također dati važan doprinos smanjenju tzv. sistemskog rizika i jačanju stabilnosti bankarskog sektora. Stoga je potrebno razmotriti mogućnost izmjene Zakona o Centralnoj banci BiH i u skladu sa pravilima valutnog odbora omogućiti joj da u narednom srednjoročju ograničeno djeluje kao **«banka posljednjeg utočišta»**, u svrhu eventualne intervencije u slučaju krize likvidnosti neke od banaka.

Iako postoji mogućnost da veće, likvidnije banke preuzmu dio tržišta kroz posuđivanje manjim bankama za popravljivanje njihove likvidnosti, to se trenutno ne dešava. Veće banke sa viškom gotovine nisu voljne posuđivati, jer se ne žele izlagati kreditnom riziku prema bankama sa problemima u likvidnosti, i jer smatraju da ostvarena dobit ne bi bila srazmjerna rizicima i troškovima takve operacije. Vjerovatno postoji prostor za uspostavljanje takvog tržišta, koje bi bilo zasnovano na striktnim agregatnim ograničenjima za banke sa problemima u likvidnosti. Takvo tržište još nije razvijeno, ali bi se moglo razvijati sa kratkoročnim vrijednosnim papirima, čiji bi se rok dospjeća produžavao u skladu sa rastom povjerenja među bankama.

Dodatni problem za domaći bankarski sektor može predstavljati gubitak korespondentskih odnosa sa bankama u inostranstvu, zbog nedostatka procedura i kontrola u vezi sa pranjem novca i drugim finansijskim kriminalom. Sve više pažnje će se morati posvetiti provođenju ovih mjera, za koje nije dovoljno samo donošenje zakonskih rješenja, nego i jačanje kapaciteta banaka i regulatornih institucija za dosljedno sprovođenje međunarodnih standarda, radi sprečavanja pranja novca, mogućeg finansiranja terorizma i ostalog. U kontekstu ovoga posebno je važno da bankarske agencije iz oba enteta, u skladu sa Bazelskim principima, nastave sa posebnim nadzorom transakcija koje banke vrše sa povezanim licima. Ohrabruje činjenica da transakcije ovakve vrste bilježe stalni pad u bankarskom sektoru oba entiteta.

⁷ Bilten broj 2, Centralna banka BiH

- **Poboljšati adekvatnost kapitala**

Porast rizične aktive i mnogo umjereniji rast neto kapitala ukazuje na potrebu za dodatnim kapitalom u mnogim bankama. Dodatni kapital će najvjerojatnije biti potreban u vidu direktnih investicija, s obzirom da je zadržani prihod za većinu banaka prilično skroman, a ne postoji ni aktivno tržište vrijednosnih papira za dopunu kapitala. Tako će najveće banke, tj. one sa većinskim stranim kapitalom, najvjerojatnije uvećati svoj kapital transferima iz njihovih centrala izvan zemlje.

Kapital u bankarskom sistemu BiH (1997-2002)

(milioni KM)	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	Razlika 2001-02
Kapitalni računi	1,043	1,305	1,257	1,097	1,121	1,216	95
Ostalo neto	-438	-672	-699	-373	-346	-420	-74
Neto kapital	605	633	558	724	775	796	21
Kapital minus ostalo neto/ukupna aktiva	18,14%	16,96%	14,29%	16,98%	13,90%	12,72%	-1,18%
Neto kapital po banci	nema	nema	nema	13	16	20	4

Izvor: Centralna Banka BiH; kalkulacije autora

Dosadašnji rast kapitala u Federaciji BiH je značajan, jer je samo u toku 2002. iznosio 124 miliona KM, a u ukupnoj strukturi pasive na kapital je otpadalo 13,7 odsto. Međutim, kapitaliziranost banaka je u opadanju, a u odnosu na prethodne godine opada i adekvatnost kapitala koja je u 2003. bila na nivou 19,6 odsto. U Republici Srpskoj se pored smanjenja adekvatnosti kapitala na 21 odsto u odnosu na kraj 2001. godine, kada je iznosila 38 odsto, ukupni kapital nije promijenio, što je posljedica procesa tranzicije i striktnijeg poštivanja zakonskih propisa.

Visok rast kreditnih aktivnosti, posebno u FBiH, povećao je nivo rizika s obzirom da on nije praćen odgovarajućim rastom neto kapitala. Tako npr. u ovom entitetu od 27 banaka u 2003, 24 banke imaju koeficijent adekvatnosti kapitala veći od zakonom propisanog minimuma od 12 odsto. Koeficijent adekvatnosti kapitala kod banaka u oba entiteta ima trend pada, kao rezultat veće stope rasta rizične aktive nego kapitala.

Stoga je jedan od važnih zadataka stimulisanje kapitalnog jačanja banaka i njihovog udruživanja. U tom kontekstu potrebno je dopunom entitetskih zakona o bankarstvu obavezati banke da u svakom trenutku imaju najmanje 10 odsto kapitala u odnosu na ukupnu aktivu. Također i entitetske agencije za bankarstvo odgovarajućim odlukama trebaju obavezati banke da jačaju kapitalnu osnovu, naročito one sa stopom adekvatnosti nižom od 15 odsto. Svaki dalji rast rizične aktive nužno će zahtijevati i adekvatan rast kapitala. Entitetske agencije za bankarstvo stoga trebaju uvesti obavezu banaka da izrade programe za upravljanje kapitalom banke.

Potrebno je okončati aktivnosti na utvrđivanju međunarodnog rejtinga zemlje radi osiguranja povoljnijeg kapitala za domaći bankarski sektor na međunarodnom tržištu kapitala.⁸

2.2.2. Nastaviti jačanje okvira za superviziju banaka

Supervizija bankarskog sektora je podijeljena između entiteta. Obje entitetske agencije za bankarstvo su uložile značajne napore da se tehnički i kadrovski ojačaju. Kvalitet supervizije nad bankama je važan faktor za stabilizaciju sektora. Postoji potreba za unapređenje supervizije banaka, kako bi se omogućio pravovremen i kvalitetan nadzor i osigurali jednaki uslovi za poslovanje banaka u cijeloj zemlji.

U posljednje dvije godine sve je veća poslovna saradnja između banaka u BiH. Pojedine banke otvaraju svoje filijale u oba entiteta. Devet banaka iz FBiH ima 12 poslovnih jedinica u RS, a devet u Brčko Distriktu, dok tri banke iz RS imaju pet poslovnih jedinica u FBiH. Stoga je potrebno jačati koordinaciju rada između entitetskih agencija za bankarstvo u okviru uspostavljenog Vijeća za platni promet, koje djeluje pri Centralnoj banci BiH. Međutim, trebalo bi razmotriti i mogućnost **uspostavljanja jedinstvene Agencije za superviziju banaka na nivou BiH**. To bi omogućilo smanjenje troškova supervizije banaka, bolju iskorištenost kapaciteta, ali prije svega bi jačalo jedinstvenost ekonomskog prostora BiH.

⁸ Centralna banka BiH angažirala je HVB bank na poslu oko utvrđivanje međunarodnog rejtinga zemlje. Ova aktivnost je u toku i trebala bi se okončati u prvoj polovini ove godine.

Posebno je važno nastaviti usklađivanje bankarske regulative sa Bazelskim principima i smjernicama EU. Supervizija treba da prinudi banke na **bolje upravljanje kreditnim rizicima, ograničenje posuđivanja i limite u koncentraciji kredita**, jer su neke od banaka isuviše orijentisane na svoje dioničare i zadovoljavanje njihovih potreba. Isto tako, procjena rizika zemlje i tržišta je prilično slaba u domaćim bankama. Domaći supervizori se nisu ovim bavili u proteklom periodu, ali će to biti sve značajniji problem u njihovim budućim aktivnostima. Entitetske agencije za bankarstvo bi u narednom periodu trebale:

- uspostaviti bolje politike i proceduru za kontrolu rizika zemlje i tržišnog rizika,
- dograditi podzakonsku regulativu iz domena ovlaštenja bankarskih agencija (devizni rizik, standardi kapitala) u skladu sa bazelskim principima i EU direktivama,
- izgraditi kapacitete za upravljanje rizikom u netradicionalnim bankarskim operacijama, koje će se sve više širiti,
- propisati bolje procedure internih kontrola unutar banaka,
- propisati procedure za kontrolu i prevenciju pranja novca,
- uspostaviti koordinaciju sa drugim zemljama, u vezi sa supervizijom stranih banaka, sa sjedištem u BiH,
- okončati rad preostalih privremenih i likvidacionih uprava,
- uspostaviti poseban nadzor nad bankama koje imaju najveći obim štednje građana i banaka sa nadprosječnom brzinom ekspanzije,
- formirati bazu podataka o nesolidnim komitentima,
- uspostaviti jedinstven registar bankovnih računa u BiH.

2.2.3. Stimulirati daljnje okrupnjavanje bankarskog sektora

Manji broj banaka vodio bi većoj efikasnosti i smanjenju troškova poslovanja, poboljšanju adekvatnosti kapitala, smanjenju sistemskog rizika od propasti neke od banaka, povoljnijim kamatnim stopama. U FBiH broj banaka je drastično opao, dok je u RS to išlo nešto sporijim tempom.

Zaključno sa 2002. godinom samo su dvije banke u FBiH imale aktivu veću od 500 miliona KM i na njih otpada 34,9 odsto ukupne aktive. U RS tri su banke imale aktivu u vrijednosti od 158 miliona KM, i na njih otpada 58 procenata ukupne aktive. Prosječna aktiva banaka u FBiH iznosi oko 135 miliona KM, a u RS 85 miliona KM, što je izrazito manje nego u drugim tranzicijskim ekonomijama.⁹ Prosječan kapital je povećan sa 13 miliona KM u 2000. na 20 miliona KM u 2003. godini, što znači da je kapital u bankarskom sistemu ostao na prilično niskom nivou. Daljnje okrupnjavanje bankarskog sektora treba biti stimulirano kroz striktniju primjenu propisa o adekvatnosti kapitala i upravljanju rizicima, obavezno članstvo u fondu osiguranja depozita, za što su osnovni uslovi adekvatnost kapitala od 12 procenata i dominirajuće privatno vlasništvo, u najmanjem iznosu od 90 odsto.

2.2.4. Unaprijediti ročnu strukturu depozita: stimulirati rast dugoročne štednje

Privatna štednja je posljednjih godina, otkako je započela konsolidacija bankarskog sektora, u stalnom porastu, prije svega zahvaljujući porastu štednje stanovništva, dok je štednja privrede na niskom nivou. I dok kapital banaka ostaje nizak, depoziti su značajno narasli. Štednja stanovništva u RS u prvih devet mjeseci 2003. iznosila je samo 179 miliona KM, a u FBiH 1,6 milijardi KM. Međutim, zbog pomenute dominacije kratkoročnih depozita (73 odsto ukupnih depozita u oba entiteta) prisutna je ročna neusklađenost depozita i kredita, porast rizične aktive i pad stope adekvatnosti kapitala u bankarskom sektoru BiH. Nedostatak dugoročnijeg kreditiranja privrede velik je problem, daleko veći nego visina kamatne stope.

Na stalni rast štednje građana u prethodnom periodu uticao je postepeni povratak povjerenja građana u bankarski sektor, više u FBiH, nego u RS. To se između ostalog ogleda i u prisutnosti banaka sa većinskim stranim kapitalom, stabilnosti i zamjenljivosti domaće valute, ali i zamjene DEM u EURO. Povjerenje u KM je značajno poraslo, ali primjetno je da se KM najčešće koristi u transakcijama, a većina građana još uvijek preferira da svoju štednju drže u stranoj valuti, najčešće u eurima.

Bitne pretpostavke za rast privatne štednje, posebno dugoročnih depozita, jeste dinamiziranje ekonomskog rasta i jačanje povjerenja u bankarski sektor. Osnovne mjere za stimuliranje daljeg rasta štednje i dugoročnih depozita trebaju biti:

⁹ Prosječan kapital banaka u Sloveniji je oko 900 mil KM.

- **Vraćanje stare devizne štednje**

Problem stare devizne štednje već dugo opterećuje bankarstvo u BiH, a ujedno se može smatrati i uzrokom siromaštva određenih kategorija stanovništva. Dugovanja po osnovu stare devizne štednje priznata su kao javni dug, a obje entitetske vlade donijele su planove za njegovo izmirenje. U kontekstu ovoga potrebno je osigurati da Slovenija i Srbija i Crna Gora izvrše povrat stare devizne štednje Ljubljanske i Investicione banke.

- **Jačanje sistema osiguranja depozita**

Osiguranje depozita je dokazan instrument za izgradnju povjerenja u bankarski sistem i porast štednje. U toku 2002. načinjen je značajan korak uspostavljanjem relevantnog zakonodavstva i Agencije za osiguranje depozita, koja pokriva cjelokupan bankarski sistem. Od ukupnog broja banaka u BiH do augusta 2003. kriterije za osiguranje depozita ispunilo je 15 banaka, od čega čak 13 u FBiH. Visina osiguranih depozita je ograničena na 5.000 KM. Zabrinjava da su samo dvije banke u RS ispunile kriterije za osiguranje depozita.

S tim u vezi, Agencija za osiguranje depozita zatražila je od svih komercijalnih banaka, koje nisu ispunile kriterije za osiguranje depozita, da do kraja 2003. dostave akcione planove, u kojima će precizno biti definirani koraci za ispunjavanje ovih kriterija. U skladu sa njima potrebno je da Agencija BiH za osiguranje depozita, u suradnji sa entitetskim agencijama za bankarstvo, osigura da se oduzmu licence za rad onim bankama koje ne budu u mogućnosti da u toku 2004. ispune kriterije u vezi sa osiguranjem depozita.

- **Uvođenje novih instrumenata štednje: štedni certifikati**

Uvođenje novih instrumenata, kao što su **štedni certifikati**, predstavlja vrlo prihvatljivo rješenje, u situaciji kada postoji ogromna potreba za dugoročnom štednjom, a istovremeno štediše traže veću fleksibilnost u raspolaganju svojim depozitima. U postojećim okolnostima građani preferiraju likvidnost svoje štednje nad višim kamatnim stopama, da bi se osigurali za kratkoročne potrebe. Štedni certifikati omogućavaju tu fleksibilnost, jer se vlasništvo može prenositi sa osobe na osobu, tako da štediše dobijaju mogućnost da svoju štednju koriste i kao kolateral, ili da ga iskoriste prije dospijeca, za razliku od oročene štednje. Standardna ročnost ovih certifikata bi bila 24 i 36 mjeseci, a denominacija u 500 i 1000 KM.

2.2.5. Implementirati mjere koje će voditi padu rizika, a time i kamatnih stopa, te većem kreditiranju privrede u odnosu na domaćinstva

U posljednje tri godine zabilježen je nagli pad kamatnih stopa u BiH. Nivo kamatnih stopa se prepolovio, a u ovoj godini prosječna kamatna stopa za privredu pala je ispod 10 odsto. Međutim, razlika između pasivne (3 odsto) i aktivne kamatne stope (10 odsto) još uvijek je velika.

Pad kamatnih stopa u prethodnom periodu bio je više rezultat jačanja konkurencije među bankama, nego pada rizika plasmana kreditnih sredstava. Dalji pad kamatnih stopa teško je očekivati bez sprovođenja ubrzanih reformi, koje bi za rezultat imale pojavu većeg broja kreditno sposobnih klijenata za banke.

Usluga kreditiranja, kao jednog od ključnih elemenata razvoja, postala je dostupnija i preduzećima i građanima. U 2002. godini zapažen je nagli skok kreditiranja domaćinstava: kreditiranje domaćinstava bilo je veće čak za 102 odsto nego 2001. godine, dok je porast kreditiranja preduzeća u istom periodu iznosio oko 40 odsto. U prvih devet mjeseci 2003. godine u FBiH osjetan je pad kreditiranja domaćinstava koji je u odnosu na 2002. zabilježio rast od 27 odsto. U istom periodu rast kreditiranja privatnog sektora bio je u omjeru od 23 odsto. U cjelini, kreditiranje privrede (privatna, državna i javna preduzeća), koje je iznosilo 47 odsto od ukupnih kredita, približilo se obimu kreditiranja domaćinstava kojima je odobreno 49 odsto od ukupnih kredita.¹⁰ Manji obim kreditiranja domaćinstava direktan je rezultat mjera monetarne politike koje je poduzela Centralna banka BiH u cilju stabiliziranja makroekonomske situacije u zemlji. Naime, povećano kreditiranje domaćinstava predstavlja teškoću za makroekonomsku stabilnost zemlje jer doprinosi većem uvozu i utiče na visok trgovinski deficit, a samim tim i na visok deficit tekućeg računa.

Za razliku od FBiH, u strukturi ukupnih kredita u RS dominiraju krediti privredi u iznosu od 56 odsto, dok je domaćinstvima odobreno 40 odsto od ukupne sume kredita.¹¹

¹⁰ Informacija o bankarskom sistemu Federacije BiH, 30. 09. 2003.

¹¹ Informacija o bankarskom sektoru RS, 30. 09. 2003.

Struktura kredita po sektorima u BiH (kraj perioda, u milionima KM)

Godina	Domaći institucionalni sektori								
	Vlade	Fondovima socijalne zaštite	Nebankarske fin. Institucije	Javna preduzeća	Privatna preduzeća i nefinansijske institucije	Neprofitne organizacije	Domaćinstva	Ostalo	Ukupno
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 = 2+...+9
1997.	132,0	0,3	8,3	1.099,1	1.034,8	6,8	121,0	35,9	2.439,6
1998.	109,0	1,5	5,4	1.100,0	1.314,3	6,9	247,5	133,5	2.920,8
1999.	28,4	5,7	4,8	1.003,2	1.449,4	4,7	268,0	12,8	2.781,2
2000.	25,8	0,2	6,2	1.673,1	874,9	36,5	384,2	3,6	3.017,0
2001.	20,8	3,4	5,3	1.430,8	1.142,8	28,2	681,9	2,5	3.339,0
2002.	37,0	5,5	21,7	1.254,7	1.442,2	17,7	1.456,3	21,8	4.281,1
2003.	28,9	0,0	39,8	1.173,5	1.895,3	11,7	1.981,1	34,1	5.181,9

Izvor: Centralna banka BiH

Značajno kreditiranje domaćinstava rezultat je namjere banaka da diverzificiraju rizik, ali je i direktna posljedica gore pomenutog nedostatka kreditno-sposobnih klijenata na strani privrede. Rizik kreditiranja domaćinstva je manji, zbog efikasnijeg načina naplate potraživanja, što nije slučaj kod kreditiranja preduzeća, s obzirom na neadekvatne propise i sporost sudskog sistema. Dakle, ključni izazov za banke je šta da učine sa viškom likvidnosti u uslovima kada ne postoje vrijednosni papiri CBBiH, niti kratkoročne vrijednosnice od strane banaka, a na tržištu nema dovoljan broj kreditno-sposobnih kompanija, i kada ne postoje propisi koji osiguravaju efikasniju zaštitu povjerilaca.

Da bi se osigurao dalji pad kamatnih stopa i veći stepen kreditiranja privrede, bit će potrebno poduzeti niz reformi u cilju kreiranja uvjeta za brži rast privatnog sektora. Tako npr. u strukturi ekonomije BiH još uvijek dominiraju državna preduzeća (60%), za čije kreditiranje komercijalne banke, prirodno, pokazuju mali interes. Stoga je neophodno:

- **Ubrzati privatizaciju (vidi dio koji se odnosi na privatizaciju)**
- **Unaprijediti poslovnu klimu za brži rast privatnog sektora (vidi poseban dio koji se odnosi na poslovnu klimu i unapređenje poduzetništva)**
- **Osigurati adekvatnu zaštitu povjerilaca**

Banke se suočavaju sa problemom održavanja kvaliteta svoje aktive i izloženosti kreditnim rizicima. Visina dospjelih i utuženih potraživanja ne opada, a nekvalitetna aktiva se ne smanjuje. Za otklanjanje ovog problema u funkcionisanju banaka neophodna je intervencija od strane vlada. S tim u vezi potrebno je da se ubrza procedura rješavanja privrednih sporova čemu će doprinijeti **16 specijaliziranih privrednih odjeljenja koja su uspostavljena u okviru prvostepenih sudova širom zemlje.**

Pored ovoga, potrebno je usvojiti izmjene entitetskih obligacionih zakona i usvojiti Zakon o notarima u RS, kako bi bio unaprijeđen zakonski okvir za efikasniju naplatu instrumenata osiguranja (kolateralu). Konačno, posebno je važno unaprijediti institucionalni okvir za efikasnije vođenje stečajnih postupaka.

Uspostavljanje jedinstvenog registra bankarskih računa je važan korak u povećanju zaštite povjerilaca. Na inicijativu Komiteta za sprečavanje pranja novca, koji djeluje pri OHR, Centralna banka BiH već je započela aktivnosti na uspostavljanju jedinstvenog registra bankarskih računa. Pored ovoga potrebno je uspostaviti jedinstveni registar zaloga na pokretnoj imovini.

Kao što je pomenuto, veliki dio sredstava domaće banke (1,1 milijardi KM) transferiraju u inostranstvu, zbog nedostatka kvalitetnih instrumenata za oplođivanje kapitala u zemlji. Jedan od problema je nedostatak odgovarajućih instrumenata na tržištu vrijednosnih papira (obveznica) u

BiH. U skladu sa ovim potrebno je, izmjenom zakonskih propisa, **omogućiti Centralnoj Banci BiH da izdaje kratkoročne vrijednosne papire.**

2.2.6. Stimulirati konkurenciju među bankama radi poboljšanja kvaliteta u pružanja bankarskih usluga

Bankarski sektor u BiH ima visoke troškove poslovanja, što je rezultat slabe poslovne klime, velikog rizika, skupih provizija koje moraju plaćati državnim institucijama, te unutrašnje neefikasnosti. Kao rezultat toga, pored relativno visokih kamatnih stopa i nepovoljne ročne strukture kredita, skupe bankovne provizije - posebno u međunarodnom platnom prometu - dodatno opterećuju privatni sektor i građane. U većini slučajeva one odnose i do 1 odsto ukupnog profita preduzeća. Kreditiranje privrede dodatno je opterećeno troškovima transakcije u iznosu od 1 odsto. Učešće u ukupnim zaradama po osnovu operativnih prihoda (provizija) predstavlja najveći izvor prihoda banaka u RS, dok su u FBiH u 2003. prihodi po osnovu kamata premašili operativne prihode.

Naprijed analizirana profitabilnost banaka u BiH upućuje na zaključak da je ona još uvijek daleko ispod svjetskih standarda, a razlozi leže u nedovoljnoj efikasnosti bankarskog sektora u BiH. Profitabilnost bi bila još niža da se primjenjuju svjetski standardi u vezi sa visinom iznosa za rezerve.¹²

Zarada i koeficijenti efikasnosti (2001-2002)

(sve u%)	Federacija*		RS*	
	2001.	2002.	2001.	2002.
Povrat na prosječnu aktivu	-1.18	0.41	1.00	1.00
Povrat na prosječni ukupni kapital	-5.62	3.04	3.0	3.00
Povrat na prosječni equity kapitala	-6.15	3.56	4.00	3.00
Prihod od kamata/prosječan aktiva	5.26	4.50	4.00	6.00
Prihod od provizija/prosječna aktiva	7.64	5.50	4.00	4.00
Operativni i direktni troškovi/prosječna aktiva	6.54	3.73	Nema	Nema
Operativni troškovi/prosječna aktiva	7.40	5.80	11.00	8.00
Ukupni troškovi bez kamata/prosječna aktiva	13.94	9.52	16.00	20.00

Izvor: Bankarske agencije FBiH i RS;

*Podaci za Federaciju su za sve banke, a podaci za RS su samo za profitabilne banke

Jedan od glavnih izazova za banke je smanjivanje troškova. Neefikasnost nekih od banaka u BiH rezultat je neadekvatne finansijske infrastrukture, zastarjelog načina poslovanja, prekomjerne radne snage. Banke nemaju razvijenu mrežu korespodentskih odnosa sa bankama u inostranstvu, zbog čega se troši previše vremena za obavljanje transakcije.¹³ Procedura izdavanja kredita je složena i uslijed nepostojanja koordinacije među državnim organima, ali i bankama, privatni sektor ima povećane gubitke na vremenu i dodatne troškove.

Uvođenje novog sistema platnog prometa, koji se oslanja na banke, bila je veoma korisna reforma i vodila je smanjenju transakcionih troškova za privredu. Ipak, troškovi za male korisnike su relativno visoki, što ima negativne efekte na siromašne i njihov standard. Primjerice, za pojedine administrativne postupke troškovi platnog prometa iznose i iznad 10 procenata, što znači da se za uplatu od 10 KM mora platiti 1 KM za transakciju.

Domaće banke nisu dovoljno usavršile načine kreditiranja koje je uglavnom bazirano na čvrstim kolateralama, a mnogo manje na aktivnijem finansijskom menadžmentu investicionih projekata. Komercijalne banke će morati unaprijediti svoj finansijski menadžment i klijentima ponuditi raznovrsnije kreditne aranžmane, zasnovane na gotovinskim prilivima, što zahtijeva kompleksniju analizu i osposobljavanje kadrova, ali i razvijanje dugoročne poslovne saradnje i dijeljenje rizika. Prema mišljenju bankarskog sektora, institucije za ocjenu kreditne sposobnosti (npr. LRC) još nemaju dovoljnu ponudu da bi zadovoljile njihovu potrebu. Međutim, postoji potreba za razvijanjem sistema ocjene kreditne sposobnosti.

¹² Najviše zahvaljujući gubicima u jednoj banci koji su iznosili 58% od ukupnog gubitka.

¹³ Na konsultacijama koje je PRSP tim organizirao sa bankarima i privrednicima, direktor sarajevske kompanije Klas ukazao je da se znalo dešavati da kamion prije stigne na utovar nego unaprijed uplaćen novac na račun stranog partnera.

Novi bankarski proizvodi pružaju korisnicima veću udobnost i pouzdanost u korištenju bankarskih usluga. Kartičarsko poslovanje i elektronsko bankarstvo, sa oslanjanjem na nove tehnologije, povećavaju efikasnost bankarskog poslovanja i smanjuju transakcijske troškove za klijente. Ovaj trend će biti nastavljen zbog povećane konkurencije na tržištu i potrebe da se poveća stepen kompatibilnosti sa razvijenim finansijskim tržištima. Uvođenje kartičarskog poslovanja donosi dodatne koristi, jer smanjuje obim gotovine u ekonomiji, a samim tim i obim sive ekonomije. Kartičarsko poslovanje stimulira i razvoj novih tehnologija. Međutim, poteškoću za razvoj kartičarskog poslovanja predstavljaju i visoki transakcijski troškovi, koji dostižu i do 2 procenta po transakciji.

U ovom kontekstu potrebno je okončati privatizaciju preostalih banaka, postaviti prema bankama jasne standarde za rad i efikasnost od strane nadležnih bankarskih agencija, posebno u oblasti uvođenja kartičarskog poslovanja. Važno je unaprijediti međusobnu koordinaciju rada bankarskih agencija, Agencije za osiguranje depozita i Centralne banke. S druge strane, neophodno je uspostaviti bolju koordinaciju između vladinih institucija, zaduženih za provedbu zakona o pranju novca (poreska i carinska uprava, zavodi za zapošljavanje i sl.) kako bi se smanjilo dodatno administriranje u okviru banaka a time i troškovi njihovog poslovanja.

2.2.7. Harmonizirati propise koji se odnose na rad bankarskog sektora u okviru BiH, ali i sa EU direktivama

Zakonodavni i regulatorni aspekt je značajno unaprijeđen i dijelom harmoniziran sa međunarodnim standardima. Zakonodavstvo o komercijalnom bankarstvu je u dobroj mjeri usklađeno između entiteta, ali još ne u potpunosti i sa EU standardima. Zakoni o bankama u oba entiteta su međusobno harmonizovani. U narednom periodu bit će potrebno dograditi postojeće zakonodavstvo u skladu sa međunarodnim iskustvima, naročito u pogledu kompatibilnosti sa EU standardima. U oblasti reguliranja deviznog poslovanja postoji neusklađenost dvaju entitetskih zakona. U FBiH na snazi je zakon iz 1998. godine, koji treba biti modernizovan. S druge strane, u RS još uvijek je na snazi prijeratni zakon, a u ovoj godini pokrenuta je procedura za usvajanje savremenog zakona iz ove oblasti. S obzirom na te neusklađenosti potrebno je na nivou BiH usvojiti okvirni Zakon o deviznom poslovanju BiH,¹⁴ radi harmoniziranja entitetskih propisa. Slična neusklađenost postoji i kod propisa koji se odnose na mjenicu i ček, pa je iz istog razloga potrebno usvojiti okvirni Zakon BiH o mjenici i čeku.

2.2.8. Stvoriti zakonski i regulatorni okvir za obavljanje poslova lizinga

U uvjetima relativno visoke kamatne stope i nepovoljne ročne strukture kredita, poslovi lizinga nude mogućnost domaćim privrednim subjektima da pokrenu proizvodnju bez klasične bankarske intermedijacije. Pravnim tumačenjem pojedinih odredbi entitetskih zakona o obligacijama može se reći da postoji mogućnost obavljanja poslova lizinga. Na osnovu toga, pojedine banke u BiH ušle su u poslove slične lizingu, ali u ovom slučaju uglavnom se radi o finansiranju potrošnje domaćinstava. Nepostojanje preciznog zakonskog okvira, koji regulira lizing, onemogućava razvijanje ovog važnog vida poslovanja za domaći privatni sektor. Stoga je potrebno dopuniti entitetske zakone o obligacijama kako bi se precizno regulisali odnosi između ugovornih strana po osnovu lizinga, a posebno zaštita povjerioca, što je manjkavost sadašnjih zakonskih rješenja. Pored toga, potrebno je **donijeti međusobno usklađene entitetske zakone o lizingu**, kojima bi se propisali kriteriji za obavljanje ove djelatnosti i način njenog reguliranja.

3. Sektor osiguranja

3.1. Stanje

Sektor osiguranja u BiH prolazi kroz fazu stabilizacije i jačanja, nakon prekida u funkcionisanju u toku rata. Skoro cijeli sektor je privatizovan, osim jednog osiguravajućeg društva, a i ono je u fazi transformacije vlasništva. Bilježi se stalni porast obima poslovanja: od 1996. do 2002. godine premijski prihodi uvećani su za 300 procenata i u 2002. su iznosili 265 miliona KM (FBiH 193 miliona i RS 72 miliona KM). Trenutno djeluje 28 društava za osiguranje (u FBiH 18 i u RS 10), a jedno društvo je profesionalni reosiguravač. Ukupan broj zaposlenih u sektoru je oko 1650. Dominantnu aktivnost predstavlja osiguranje od autoodgovornosti (oko 70%), dok su drugi oblici osiguranja (osiguranje života, imovine, profesionalne odgovornosti i sl.) vrlo skromno zastupljeni.

¹⁴ Zakon o deviznom poslovanju u RS je fazi usvajanja. Međutim, s obzirom na sve veću poslovnu suradnju među bankama u zemlji, bit će neophodno ovu oblast urediti jedinstveno na nivou cijele zemlje.

Sektor osiguranja je jači u FBiH: u 2002. je došlo do rasta profita za 16 odsto, povrat na aktivu je bio 3,4 a na kapital 4 odsto. U pogledu likvidnosti, tekuća aktiva je bila tri puta veća od tekuće pasive, a u pogledu solventnosti kapital je iznosio 85 odsto ukupne aktive.

Oblast osiguranja je regulisana različitim zakonima u entitetima, a i nadzorna funkcija se realizuje odvojeno, kroz Ured za osiguranje FBiH i odjel Ministarstva finansija RS.

Neophodno je što prije osnovati udruženje osiguravača, zasnovano na profesionalnom i stručnom radu. Samo kroz zajedničko djelovanje mogu se riješiti problemi sve veće konkurencije, komplikovani uslovi za djelovanje na tržištu, pristupanje međunarodnom tržištu osiguranja, te članstvo u međunarodnim institucijama, koje sa svoje strane zahtijevaju partnera na nacionalnom nivou. U cijelom sektoru se osjeća nedostatak adekvatnih kadrova i statistike, tako da će osiguravajuća društva morati sve više ulagati u razvoj profesionalnog kadra, sposobnog da vrši bolju procjenu rizika, da unapređuje strukturu pokrića i adekvatnije određuje cijene polisa osiguranja.

3.2. Prioritetne aktivnosti i mjere

3.2.1. Harmonizirati međuentitetske propise i staviti domaću industriju osiguranja u ravnopravnu poziciju prema stranim osiguravajućim kućama

Neujednačenost propisa onemogućuje djelovanje osiguravajućih firmi na teritoriji cijele zemlje, čime se podriiva jedinstvo ekonomskog prostora. Generalna slabost je slaba zaštita klijenata i nemogućnost rješavanja komercijalnih sporova. U cilju reformisanja i harmonizovanja zakonskog i regulatornog okvira za osiguranje osoba i imovine i za usklađivanje sa EU direktivama, pripremljeno je novo zakonodavstvo na nivou BiH. Parlamentarna skupština BiH usvojila je Zakon o Agenciji za osiguranje BiH. Slijedeći korak treba biti usvajanje istovjetnih zakona o osiguranju u oba entiteta, i time stvaranje identičnih uslova za rad i nadzor nad sektorom osiguranja.

Ovim propisima bi se unaprijedila regulativa i pooštrili kriteriji za dodjelu licenci za rad. Djelovanje inostranih osiguravajućih kompanija nije regulisano i predstavlja rizik za lokalne klijente, a ometa i razvoj domaćeg sektora. Primjenom novih propisa, domaća industrija osiguranja bi stekla ravnopravnu poziciju sa stranim osiguravajućim kućama.¹⁶

Regulacija tržišta je odvojena za svaki entitet i to na principu sjedišta osiguravajućeg društva. Novi zakonski okvir treba da obezbijedi harmoniziranje pravnog i regulatornog okvira za osiguranje osoba i imovine u skladu sa EU direktivama, kao i jedinstvenost ekonomskog prostora. Državna Agencija za osiguranje će omogućiti: rješavanje nesporazuma između postojećih regulatornih agencija, uvođenje novog zakonodavstva radi implementacije EU direktiva, nadziranje Biroa zelene karte i predstavljajući BiH u međunarodnim forumima.

3.2.2. Unaprijediti nadzorni okvir u oblasti osiguranja

Za razliku od bankarskog sektora, nadzor u oblasti osiguranja nije dovoljno efikasan i ne raspolaže adekvatnim instrumentima za sankcionisanje. Zbog propusta u nadziranju proistekli su problemi nelojalne konkurencije među domaćim društvima, što povećava ranjivost cijelog sektora, te smanjuje zaštitu osiguranika. Stoga je neophodno unaprijediti nadzor nad radom osiguravajućih društava, u skladu sa EU standardima, a to znači bolji tok informacija za nadziranje tržišta, uvođenje inspekcija na licu mjesta i unapređenje generalne procjene rizika u vezi likvidnosti, solventnosti, načina investiranja i rješavanja odštetnih zahtjeva. U FBiH djeluje Ured za nadzor rada osiguravajućih društava, kao posebna institucija koja vrši nadzornu funkciju. Međutim, u RS nadzor je povjeren Ministarstvu finansija, koje je u isto vrijeme nadležno i za definiranje propisa iz ove oblasti, što nije u skladu sa međunarodnom praksom. Novi zakon o osiguranju RS predviđa formiranje Agencije za osiguranje, koja će postati operativna nakon perioda tranzicije od tri godne.

3.2.3. Jačati tržište kapitala radi stvaranja pretpostavki za efikasniji rad osiguravajućih kompanija

Usljed nerazvijenog tržišta kapitala, osiguravajuća društva višak sredstva često plasiraju rizično i to u obliku zajmova bez garancija. I u ovom slučaju potrebno je kreirati zakonski okvir, kako bi Centralna banka počela izdavati kratkoročne vrijednosne papire, što bi zajedno sa izdavanjem

¹⁶ Novim propisima bi se, između ostalog, uvele licence za rad sa preciznom naznakom o vrsti osiguranja koju pokriva licenca, propisale odredbe o marginalnoj solventnosti i minimalnoj visini garancijskog kapitala, uvećao temeljni kapital i stimulisao uvećanje rezerve sigurnosti, propisao minimalni nivo razmjene informacija, itd.

državnih obveznica (kao npr. za smanjenje unutrašnjeg javnog duga i u tom kontekstu reguliranja stare devizne štednje) imalo stabilizirajući efekat na sektor osiguranja.

3.3. Stimulirati razvijanje svih vrsta osiguranja

Dominantnu aktivnost domaćeg sektora osiguranja predstavlja osiguranje od autoodgovornosti (oko 70%), dok su drugi oblici (osiguranje života, imovine ...) skromno zastupljeni. Posebno je važno razvijati životna osiguranja koja nose puno koristi za ekonomiju jedne zemlje, jer pored osnovne funkcije naplate štete utiču i na povećanje privatne štednje. Osim toga, ova vrsta osiguranja donosi opštu korist za društvo, jer zbrinjava porodice nastradalih bez intervencije iz javnih fondova. Istovremeno, fondovi osiguranja života mogu dugoročno osigurati kvalitetan izvor prihoda. Stoga je u cilju stimuliranja ovog vida osiguranja potrebno tretirati životno osiguranje kao socijalno i penziono osiguranje. Posebno je važno sankcionirati nelegalnu stranu konkurenciju, koja je u posljednje vrijeme uzela maha.

4. Tržišta kapitala

4.1. Stanje

Razvoj tržišta kapitala u BiH iniciran je privatizacijom putem certifikata (vaučera), te konsekvantnim pretvaranjem državnog kapitala u dioničarsko vlasništvo. U BiH postoje dvije berze (Sarajevska i Banjalučka). Obim trgovanja na ovim berzama je još uvijek vrlo nizak, a nivo kapitalizacije neznatan (9 milijardi KM u FBiH ili prosječno 15 miliona po izdavaču, a u RS ukupna tržišna kapitalizacija je 500 milion KM, odnosno 1 milion po izdavaču), dok je tržišni godišnji obrt 63 miliona KM za obje berze, a prosječne transakcije 2000 KM u FBiH i oko 1000 u RS. Tek sa završetkom privatizacije može se očekivati intenziviranje i povećanje trgovanja dionicama i vrijednosnim papirima. Izdavanje novih dionica, osim onih kroz masovni privatizacijski program, još nije započelo i do sada su registrovana samo dva dobrovoljna izlaska na berzu (IPO) u FBiH, koja nisu uspjela.

Generalno, glavno ograničenje razvoju tržišta vrijednosnih papira je nepostojanje institucionalnih investitora i nedostatak kompanija, privlačnih za investitore. Profitabilne banke u BiH generiraju 46 miliona KM ili manje od 2 miliona po jednoj profitabilnoj banci, dok je prosječan profit po jednom osiguravajućem društvu manje od milion KM, što znači da su vrlo ograničeni institucionalni izvori za investicije, čak i ako bi svi izvori bili zadržani na domaćem tržištu. Drugi razlog su domaće kompanije koje još nisu u stanju da ispoštuju zahtjeve u pogledu objavljivanja rezultata svog poslovanja koje bi zadovoljilo investitore, tako da čak ni uvođenje regionalne berze neće pomoći da se privuče više kapitala, sve dok kompanije ne budu u stanju da ponude onaj nivo tačnosti informacija, koji traže investitori.

Nadzor nad radom berzi vrše nadležne entitetske komisije za vrijednosne papire, a trgovanje se obavlja elektronskim putem. Slijedeći praksu iz drugih tranzicijskih zemalja, komisije su dobile visoka ovlaštenja u pogledu uspostavljanja, regulacije, nadzora i razvoja tržišta kapitala. U toku pripreme zakonskog okvira uglavnom su primijenjena ista rješenja i zakonske odredbe, u znatnoj mjeri harmonizirane u oba entiteta. U okviru Centralne banke BiH uspostavljeno je Vijeće za tržište kapitala, koje ima savjetodavnu ulogu.

Za sada u FBiH postoji 11 investicionih fondova, koji su prikupili 4,5 milijardi KM u certifikatima, i nakon završetka javne ponude dionica kupili kapital od 1,9 milijardi KM. U RS postoji 13 privatizacijsko-investicionih fondova, koji su prikupili 1,6 milijardi KM u vaučerima. Dionice ovih investicionih fondova su uvrštene na kotacionu listu berzi u Sarajevu i Banja Luci, čime su se stekli uslovi za trgovinu dionicama samih fondova.

4.2. Prioritetne aktivnosti i mjere

4.2.1. Afirmisati korporativno upravljanje i transparentnost na tržištima kapitala

Razvoj tržišta kapitala u BiH je u ranoj fazi, pa ono još uvijek ne predstavlja ozbiljniji vid finansijskog posredovanja, niti izvor finansiranja za preduzeća. U proteklom periodu glavni naponi su bili posvećeni stvaranju institucija i zakonskih preduslova za funkcionisanje tržišta kapitala i tržišta vrijednosnih papira.

U kontekstu daljeg razvoja tržišta kapitala važno je rješavati sporne vlasničke odnose u novoprivatiziranim kompanijama. Ovo bi omogućilo uspješnije poslovanje PIF-ova. U cilju

afirmisanja korporativnog upravljanja bit će potrebno napraviti izmjene u nizu zakona (zakonima o privrednim društvima, o upravljanju fondovima, o komisijama za vrijednosne papire, o registrima vrijednosnih papira). Promjene zakona o poslovanju preduzeća treba da usaglasе status dioničkih društava, tako da bi se olakšalo trgovanje njihovim dionicama. Posebno je važno donijeti entitetske zakone o preuzimanju dioničkih društava, kojim će se garantovati zaštita prava manjinskih investitora. Neophodno je da se u FBiH što prije donese Pravilnik o iznošenju državnog kapitala na berzu. Treba usvojiti standarde korporativnog upravljanja koji bi bili saglasni sa OECD-ovim preporukama, uključujući i međunarodne računovodstvene standarde. U ovom kontekstu važno je usvojiti Zakon o reviziji i računovodstvu na nivou BiH.

U kontekstu jačanja korporativnog upravljanja potrebno je zakonski obavezati sva dionička društva koja imaju veliku disperziju vlasnika i određeni kapital da se kotiraju na berzama. Pored jačanja tržišta kapitala time bi bila osigurana veća transparentnost u radu ovih preduzeća, jer bi kotiranjem na berzi imali obavezu podnošenja redovnih javnih izvještaja o radu. Osim ovoga potrebno je zakone o javnim preduzećima usaglasiti sa drugim zakonskim propisima o preduzećima, te obavezati i javna preduzeća da se iz istog razloga kotiraju na berzama.

4.2.2. Razvijati druge instrumente na tržištima kapitala

Tržišta kapitala u BiH su ograničena na izdavanje dionica, dok drugih vrsta vrijednosnih papira još uvijek nema. Ovo posebno ograničava razvoj tzv. institucionalnih investitora (osiguravajućih društava, penzionih fondova) čiji razvoj je, između ostalog, veoma bitan za reformu penzionog sistema.

Među emitentima dionica dominantni su oni koji su zakonskim rješenjima prisiljeni da pređu u dionički oblik organizovanja, kao npr. PIF-ovi. Po osnovnom kapitalu prednjače privatizacijski investicioni fondovi, sa skoro polovinom ukupnog kapitala. Iza PIF-ova slijede privatizovana dionička društva.

Stoga je i po ovom osnovu važno, a posebno zbog stimuliranja razvoja institucionalnih investitora, omogućiti Centralnoj banci BiH da izdaje kratkoročne vrijednosne papire, te izvršiti pripremu za izdavanje državnih obveznica za regulisanje stare devizne štednje i unutrašnjeg duga.

S druge strane potrebno je stvoriti zakonski okvir za izdavanje tzv. opštinskih vrijednosnih papira. Za puštanje u opticaj ove vrste vrijednosnih papira bit će potrebno jačanje fiskalnih prihoda opština, te instrumenata upravljanja budžetima, kao i institucija nadzora nad prikupljanjem i trošenjem javnih prihoda.

4.2.3. Stimulirati povećanje likvidnosti tržišta kapitala u BiH

Iz naprijed navedenih informacija može se vidjeti da berze u BiH nemaju potrebnu likvidnost, koja bi ih činila atraktivnim za ulaganja. S druge strane, fragmentiran regulativni okvir također povećava troškove njihovog poslovanja. Nepostojanje jedinstvenog tržišta kapitala u BiH ocijenjeno je kao jedan od nedostaka u Studiji izvodljivosti EU za našu zemlju.

Berze su formirane kao privatna društva i samostalne su u donošenju odluka o poslovanju. Međutim, s obzirom na važnost berzi za razvoj tržišta kapitala, te s tim u vezi i za reformu penzionog sistema, potrebno je stimulirati njihovu suradnju, čime bi se povećala njihova likvidnost, te integracija u regionalno tržište kapitala, što je predviđeno u programu aktivnosti Pakta stabilnosti. Radi postizanja ovog cilja potrebno je stvarati uvjete za integraciju tržišta kapitala, harmoniziranjem zakonskih propisa iz oblasti njihovog djelovanja, što bi kao konačan cilj trebalo omogućiti trgovanje dionicama svih preduzeća, registriranih na obje berze.

S obzirom na ovo, postojeći regulatorni okvir treba prilagoditi kako bi omogućio interesnu suradnju među berzama, a privatni sudionici će odlučiti koliko su za to zainteresovani.¹⁷ U ovom kontekstu važno je podržati jaču koordinaciju entitetskih regulatora, posredstvom Vijeća za tržište kapitala pri Centralnoj banci BiH. Međutim, u bližoj perspektivi potrebno je razmotriti mogućnost kreiranja takvog regulatornog okvira na nivou BiH, koji bi smanjio troškove u radu berzi, uskladio propise vezane za licenciranje brokera i brokerskih kuća, omogućio trgovanje brokerima i brokerskim kućama na obje berze, a u kasnijoj fazi propisao iste uslove za kotizaciju i na taj način stimulirao konkurenciju među berzama.

¹⁷ U dosadašnjim razgovorima koji se vode u okviru Vijeća za tržište kapitala, koje djeluje pri Centralnoj banci BiH, iskazan je visok stepen razumjevanja među najvažnijim akterima, uključujući obje berze, za objedinjavanjem regulativnog okvira na nivou države.

5. Mikrofinansijski sektor¹⁸

Mikrofinansije u širem smislu predstavljaju mehanizam pružanja finansijskih usluga: kredita, štednje, osiguranja, lizinga i dr. Kao klijenti se pretežno pojavljuju siromašne kategorije stanovništva, koje nemaju pristup tradicionalnim finansijskim institucijama. Pokret za mikrofinansiranje se pokazao kao uspješan instrument u rješavanju problema stanovništva sa niskim primanjima u mnogim dijelovima svijeta. Subvencije u ovom sektoru mogu donijeti veće društvene koristi nego što su troškovi, jer su ovi programi u stanju pokriti širok krug korisnika, a što je veoma važno, i marginalizirane društvene grupe. Klijenti mikrofinansijskih institucija ističu da jednostavna procedura i dostupnost usluga predstavljaju glavne prednosti ovakvog načina finansiranja.

5.1. Stanje

Putem donatorske pomoći, prije svega Svjetske banke, omogućeno je organizovanje sektora mikrofinansiranja u BiH a u ovu vrstu kreditiranja uključene su i neke komercijalne banke. Trenutno djeluje 11 značajnijih mikrokreditnih organizacija (MKO). Kroz dvije operacije (Projekat lokalnih inicijativa I i II) u našoj zemlji je, pored formiranja MKO, uspostavljen i ambijent za njihovo buduće samoodrživo djelovanje. Ukupna veličina aktive u mikrofinansijskom sektoru iznosi više od 120 miliona KM, što ovaj sektor još uvijek čini malim na finansijskom tržištu BiH. Prosjek izdatih kredita u toku mjesec dana prelazi 5.000, a ukupan broj aktivnih klijenata je 50.000. Prosječna vrijednost kredita je oko 3.000 KM, a većina primalaca kredita su žene (51%). Stopa povrata ovih kredita je visoka i iznosi 98 odsto. Do sada je kreirano i na ovaj način podržano više od 100.000 radnih mjesta.¹⁹ U početku, mikrokrediti su uglavnom korišteni za uslužne djelatnosti i trgovinu, ali u posljednje vrijeme raste broj korisnika u ruralnim područjima i za poljoprivredne djelatnosti.

Paralelno sa obimnim kreditnim aktivnostima tekla je i institucionalna izgradnja, tako da je danas većina MKO postigla punu finansijsku održivost. MKO su osposobile vlastite kadrove i razvile politike i procedure, u skladu s najboljom svjetskom praksom upravljanja finansijskim institucijama, što ovom sektoru danas omogućava samostalno funkcioniranje.

Usvajanjem entitetskih zakona o mikrokreditnim organizacijama uspostavljen je pravni okvir za rad kreditnih, nevladinih i neprofitnih institucija.

5.2. Prioritetne aktivnosti i mjere

5.2.1. Stimulirati dalji razvoj mikrokreditnog finansiranja, posebno u sektoru poljoprivrede

Nivo siromaštva u ruralnim područjima je viši nego u urbanim. S tim u vezi potrebno je da opštinski organi vlasti uspostave odnose sa mikrokreditnim institucijama, radi sufinansiranja poljoprivrednih aktivnosti, i to u vidu manjih garantnih fondova.²⁰

5.2.2. Jačati nadzor nad radom MKO radi suzbijanja sive ekonomije

Poseban problem predstavlja činjenica da je samo oko 50 odsto korisnika mikrokredita dio zvanične ekonomije. Međutim, najvažniji razlog za to je situacija u kojoj većina oblika samozapošljavanja (mala poljoprivredna proizvodnja, kućni obrti i sl.) nije obavezna da se registrira. S druge strane, broj registriranih korisnika mikrokredita u sektoru trgovine i usluga je u porastu i danas iznosi oko 65 odsto.

Radi većeg uključivanja korisnika mikrokredita u zvaničnu ekonomiju potrebno je uvesti striktnije kriterije u pogledu finansiranja, naročito stalnih klijenata MKO, i profitabilnih djelatnosti. Posebno je potrebno pooštriti kriterije za one klijente koji su ekonomski dovoljno ojačali i koji mogu imati

¹⁸ Podaci iz Procjena uticaja projekta Lokalnih inicijativa (Mikrofinansije) II, april 2003. i Godišnji izvještaj Projekta LIP II,

¹⁹ Izvještaj mikrokreditnih institucija, 2003.

²⁰ Garantni fondovi ovakve vrste već su uspostavljeni u Distriktu Brčko i Opštini Centar u Sarajevu.

pristup drugim izvorima finansiranja, a još uvijek preferiraju mikrokredite, radi izbjegavanja plaćanja poreza i drugih obaveza. U skladu sa ovim potrebno je propisati jasne kriterije za pristup mikrokreditima. U tom smislu MKO treba da unaprijede saradnju sa lokalnim vlastima, radi bolje identifikacije ciljnih grupa.

5.2.3. Harmonizirati propise za nadzor nad radom mikrokreditnog sektora

Postojeći entitetski propisi onemogućavaju razvoj mikrokreditnog sektora na teritoriji cijele BiH. S tim u vezi, potrebno je harmonizirati postojeće zakone o mikrokreditnim organizacijama u oba entiteta, dopuniti postojeća zakonska rješenja odredbama o ulaganju u osnovni kapital, preventivi pranja novca i izvještavanju. Posebno je važno u prvoj fazi povjeriti nadzor nad radom mikrokreditnog sektora u Ministarstvu finansija FBiH, kao što je to urađeno u RS (sada to u FBiH radi Ministarstvo za raseljene osobe i izbjeglice), a u bliskoj perspektivi je potrebno premjestiti superviziju ovog sektora u entitetske agencije za bankarstvo. Neophodno je poboljšati zakonski okvir da bi se mikrofinansijska industrija proširila i na druge finansijske usluge (lizing, osiguranje, stambene zadruge). S obzirom na stalnu potrebu jačanja povjerenja građana u bankarski sektor, u narednom srednjoročju ne bi trebalo omogućiti mikrokreditnim institucijama da prikupljaju depozite. Međutim, bilo bi korisno omogućiti transformiranje mikrofinansijskih institucija u komercijalne oblike pružanja finansijskih usluga.